

2.6 SÄÄNNÖLLISET LAUSEKKEET

Automaattimalleista poikkeava tapa kuvata yksinkertaisia kieliä.

Olkoot A ja B aakkoston Σ kieliä. Perusoperaatioita:

(i) *Yhdiste*:

$$A \cup B = \{x \in \Sigma^* \mid x \in A \text{ tai } x \in B\};$$

(ii) *Katenaatio*:

$$AB = \{xy \in \Sigma^* \mid x \in A, y \in B\};$$

(iii) *Potenssit*:

$$\begin{cases} A^0 = \{\varepsilon\}, \\ A^k = AA^{k-1} = \{x_1 \dots x_k \mid x_i \in A \quad \forall i = 1, \dots, k\} \end{cases}$$

(iv) *Sulkeuma t. "Kleenen tähti"*:

$$\begin{aligned} A^* &= \bigcup_{k \geq 0} A^k \\ &= \{x_1 \dots x_k \mid k \geq 0, x_i \in A \quad \forall i = 1, \dots, k\}. \end{aligned}$$

97

Määritelmä 2.3 Aakkoston Σ säännölliset lausekkeet määritellään induktiivisesti säännöillä:

(i) $\emptyset$ ja ε ovat Σ :n säännöllisiä lausekkeita;

(ii) a on Σ :n säännöllinen lauseke kaikilla $a \in \Sigma$;

(iii) jos r ja s ovat Σ :n säännöllisiä lausekkeita, niin $(r \cup s)$, (rs) ja r^* ovat Σ :n säännöllisiä lausekkeita;

(iv) muita Σ :n säännöllisiä lausekkeita ei ole.

98

Kukin Σ :n säännöllinen lauseke r kuvaa kielen $L(r)$, joka määritellään:

(i) $L(\emptyset) = \emptyset$;

(ii) $L(\varepsilon) = \{\varepsilon\}$;

(iii) $L(a) = \{a\}$ kaikilla $a \in \Sigma$;

(iv) $L((r \cup s)) = L(r) \cup L(s)$;

(v) $L((rs)) = L(r)L(s)$;

(vi) $L(r^*) = (L(r))^*$.

Aakkoston $\{a, b\}$ säännöllisiä lausekkeita:

$$r_1 = ((ab)b), \quad r_2 = (ab)^*,$$

$$r_3 = (ab^*), \quad r_4 = (a(b \cup (bb)))^*.$$

Lausekkeiden kuvaamat kielet:

$$L(r_1) = (\{a\}\{b\})\{b\} = \{ab\}\{b\} = \{abb\};$$

$$\begin{aligned} L(r_2) &= \{ab\}^* = \{\varepsilon, ab, abab, ababab, \dots\} \\ &= \{(ab)^i \mid i \geq 0\}; \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} L(r_3) &= \{a\}(\{b\})^* = \{a, ab, abb, abbb, \dots\} \\ &= \{ab^i \mid i \geq 0\}; \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} L(r_4) &= (\{a\}\{b, bb\})^* = \{ab, abb\}^* \\ &= \{\varepsilon, ab, abb, abab, ababb, \dots\} \\ &= \{x \in \{a, b\}^* \mid \text{kutakin } a\text{-kirjainta } x\text{:ssä seuraava 1 tai 2 } b\text{-kirjainta}\}. \end{aligned}$$

99

100

Sulkumerkkien vähentämissäntöjä:

Operaattoreiden prioriteetti:

$$* \succ \cdot \succ \cup$$

Yhdiste- ja tulo-operaatioiden assosiativisuus:

$$L(((r \cup s) \cup t)) = L((r \cup (s \cup t))) \\ L(((rs)t)) = L((r(st)))$$

⇒ peräkkäisiä yhdisteitä ja tuloja ei tarvitse suluttaa.

Käytetään tavallisia kirjaimia, mikäli sekaannuksen vaaraa merkkijonoihin ei ole.

Yksinkertaisemmin siis:

$$r_1 = abb, \quad r_2 = (ab)^*, \quad r_3 = ab^*, \quad r_4 = (a(b \cup bb))^*.$$

Säännöllisten lausekkeiden sieventäminen

Säännöllisillä kielillä on yleensä useita vaihtoehtoisia kuvauksia, esim.:

$$\Sigma^* = L((a \cup b)^*) \\ = L((a^*b^*)^*) \\ = L(a^*b^* \cup (a \cup b)^*ba(a \cup b)^*).$$

Määritelmä. Säännölliset lausekkeet r ja s ovat *ekvivalentit*, merk. $r = s$, jos $L(r) = L(s)$.

Lausekkeen sieventäminen = "yksinkertaisimman" ekvivalentin lausekkeen määrittäminen.

Säännöllisten lausekkeiden ekvivalenssitestaus on epätriviaali, mutta periaatteessa mekaanisesti ratkeava ongelma.

Määritelmä 2.4 Kieli on *säännöllinen*, jos se voidaan kuvata säännöllisellä lausekkeella.

Sievennyssäntöjä:

$$r \cup (s \cup t) = (r \cup s) \cup t \\ r(st) = (rs)t \\ r \cup s = s \cup r \\ r(s \cup t) = rs \cup rt \\ (r \cup s)t = rt \cup st \\ r \cup r = r \\ r \cup \emptyset = r \\ \varepsilon r = r \\ \emptyset r = \emptyset \\ r^* = \varepsilon \cup r^* r \\ r^* = (\varepsilon \cup r)^*$$

Mikä tahansa säännöllisten lausekkeiden tosi ekvivalenssi voidaan johtaa näistä laskulaeista, kun lisätään päättelysääntö:

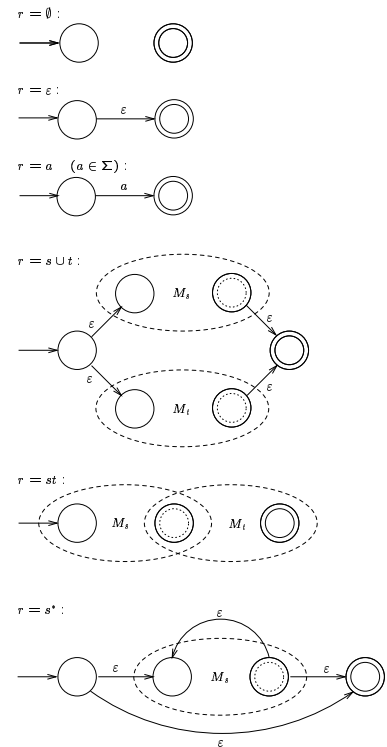
jos $r = rs \cup t$, niin $r = ts^*$, edellyttäen että $\varepsilon \notin L(s)$.

2.7 ÄÄRELLISET AUTOMAATIT JA SÄÄNNÖLLISET KIELET

Lause 2.3 Jokainen säännöllinen kieli voidaan tunnistaa äärellisellä automaatilla.

Todistus. Seuraavan kalvon induktiivisen konstruktion avulla voidaan mielivaltaisen säännöllisen lausekkeen r rakennetta seuraten muodostaa ε -automaatti M_r , jolla $L(M_r) = L(r)$. Tästä automaatista voidaan poistaa ε -siirtymät Lemman 2.4 mukaisesti, ja tarvittaessa voidaan syntyvä epädeterministinen automaatti determinisoida Lauseen 2.2 konstruktiolla.

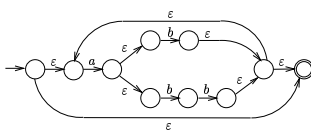
Esitettävästä konstruktiosta on syytä huomata, että muodostettaviin ε -automaatteihin tulee aina yksikäsitteiset alku- ja lopputila, eikä minkään osa-automaatin lopputilasta lähde eikä alkutilaan tule yhtään ko. osa-automaatin sisäistä siirtymää. $\square$

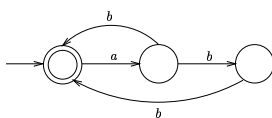
105

106

Esimerkiksi lausekkeesta $r = (a(b \cup bb))^*$ saadaan näiden sääntöjen mukaan seuraava ε -automaatti:

Automaatti on selvästi hyvin redundantti. Käsin automaatteja suunniteltaessa ne kannattaakin usein muodostaa suoraan. Esim. lausekkeen $r = (a(b \cup bb))^*$ perusteella on helppo muodostaa seuraava yksinkertainen epädeterministinen tunnistaja-automaatti:

107

Lause 2.4 Jokainen äärellisellä automaatilla tunnistettava kieli on säännöllinen.

Todistus. Tarvitaan vielä yksi äärellisten automaattien laajennus: *lausekeautomaatissa* voidaan siirtymien ehtoina käyttää mielivaltaisia säännöllisiä lausekkeita.

Formalisointi: Merk. $RE_\Sigma =$ aakkoston Σ säännöllisten lausekkeiden joukko. *Lausekeautomaatti* on viisikko

$$M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F),$$

missä siirtymäfunktio δ on äärellinen kuvaus

$$\delta : Q \times RE_\Sigma \rightarrow \mathcal{P}(Q)$$

(so. $\delta(q, r) \neq \emptyset$ vain äärellisen monella parilla $(q, r) \in Q \times RE_\Sigma$).

108

Yhden askelen tilannejohto määritellään:

$$(q, w) \xrightarrow[M]{\vdash} (q', w')$$

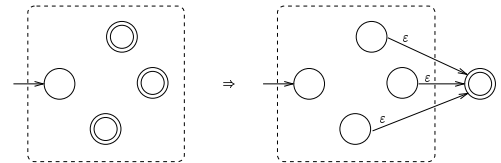
jos on $q' \in \delta(q, r)$ jollakin sellaisella $r \in RE_{\Sigma}$, että $w = zw'$, $z \in L(r)$. Muut määritelmät samat kuin aiemmin.

Todistetaan: jokainen lausekeautomaatilla tunnistettava kieli on säännöllinen.

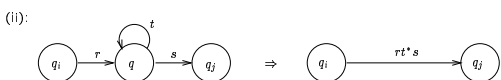
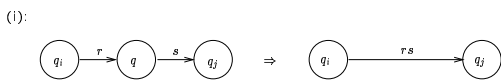
Olkoon M jokin lausekeautomaatti. Säännöllinen lauseke, joka kuvaa M :n tunnistaman kielen, muodostetaan kahdessa vaiheessa:

1. Tiivistetään M ekvivalentiksi enintään 2-tilaiseksi lausekeautomaatiksi seuraavilla muunnoksilla:

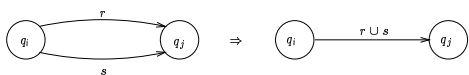
(i) Jos M :llä on useita lopputiloja, yhdistetään ne seuraavasti.

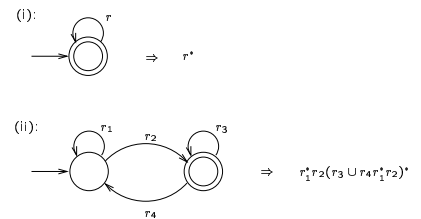
(ii) Poistetaan M :n muut kuin alku- ja lopputila yksi kerrallaan seuraavasti. Olk. q jokin M :n tila, joka ei ole alku- eikä lopputila; tarkastellaan kaikkia "reittejä", jotka M :ssä kulkevat q :n kautta. Olk. q_i ja q_j q :n välittömät edeltäjä- ja seuraajatila jollakin tällaisella reitillä. Poistetaan q reitiltä $q_i \rightarrow q_j$ oheisen kuvan (i) muunnoksella, jos tilasta q ei ole siirtymää itseensä, ja kuvan (ii) muunnoksella, jos tilasta q on siirtymä itseensä:

Samalla yhdistetään rinnakkaiset siirtymät seuraavasti:

2. Tiivistyksen päättyessä jäljellä olevaa 2-tilaista automaattia vastaava säännöllinen lauseke muodostetaan seuraavan kuvan esittämällä tavalla:

□

Esimerkki:

